

SOLIQ VA UNGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Ilmiy rahbar: Andijon davlat texnika instituti
“Iqtisodiyot” kafedrası dotsenti **M.Muxtarov**

Xomidjonov Humoyunmirzo

Andijon davlat texnika instituti

Iqtisodiyot yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada soliq tizimi va unga ta'sir etuvchi omillar har tomonlama tahlil qilinadi. Soliqlarning iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy muhitga ta'siri, shuningdek, soliq stavkalari, iqtisodiy o'sish, inflyatsiya, ishbilarmonlik faoliyati va xalqaro savdo kabi omillarning soliq tizimiga ta'siri o'rganiladi. Maqolada soliq yig'implarining samaradorligini oshirishda zamonaviy axborot texnologiyalari va soliq boshqaruvi usullarining ahamiyati ko'rib chiqiladi. Xalqaro va mahalliy amaliyotlar misolida soliq tizimining optimallashtirilishi va uning iqtisodiy barqarorlikka ta'siri tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: soliq tizimi, soliq stavkalari, iqtisodiy o'sish, inflyatsiya, ishbilarmonlik faoliyati, xalqaro savdo, soliq yig'implari, soliq boshqaruvi.

Kirish. Soliqlar iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy muhitga muhim ta'sir ko'rsatadi. Ular davlatning moliyaviy resurslarini to'plashda asosiy vosita bo'lib, ijtimoiy xizmatlar, infratuzilma va boshqa muhim sohalarni moliyalashtirishda yordam beradi. Shuningdek, soliq tizimi iqtisodiyotning turli jihatlariga, jumladan, iqtisodiy o'sish, inflyatsiya, ishbilarmonlik faoliyati va xalqaro savdo kabi omillarga sezilarli ta'sir qiladi.

Soliq stavkalari iqtisodiy o'sishga bevosita ta'sir qiladi. O'rta va yuqori soliq stavkalari tadbirkorlik faoliyatini cheklashi mumkin, chunki ular daromadlarni kamaytiradi va investitsiyalarni rag'batlantirishni qiyinlashtiradi [1]. Agar soliq stavkalari juda yuqori bo'lsa, bu tadbirkorlarning yangi loyihalarni amalga oshirishga

bo'lgan qiziqishini pasaytirishi mumkin. Shu bilan birga, past soliq stavkalari investorlar uchun qulay muhit yaratadi va iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Davlatlar o'z iqtisodiyotlarini rivojlantirish maqsadida soliq siyosatini optimallashtirishga harakat qilishadi.

Soliqlar narxlar darajasini belgilashda muhim rol o'ynaydi. Agar davlat soliq stavkalarini oshirsa, bu xarajatlarni oshirishi va natijada narxlarning ko'tarilishiga olib kelishi mumkin [2]. Inflyatsiya darajasi yuqori bo'lsa, davlatlar ko'pincha soliq stavkalarini oshirish orqali iqtisodiy barqarorlikni saqlashga harakat qilishadi. Biroq, bu holat iqtisodiy faoliyatni pasaytirishi va iste'molchilarni noqulay ahvolga solishi mumkin.

Samarali soliq siyosati ishbilarmonlar uchun qulay sharoitlar yaratadi va yangi ish o'rinlari ochilishiga yordam beradi. Soliq imtiyozlari va rag'batlantiruvchi chora-tadbirlar tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, startaplar uchun beriladigan soliq imtiyozlari ularning rivojlanishini tezlashtirishi mumkin. Shuningdek, soliq tizimidagi murakkablik va noaniqlik tadbirkorlarning qaror qabul qilish jarayonini qiyinlashtiradi.

Xalqaro savdo ham soliq tizimiga ta'sir ko'rsatadi. Davlatlar o'rtasidagi savdo munosabatlari soliq siyosati orqali boshqariladi. Import va eksport bo'yicha soliq stavkalari xalqaro savdoga ta'sir qiladi. Agar bir mamlakat importni rag'batlantirish uchun past soliq stavkalarini belgilasa, bu boshqa mamlakatlardan mahsulotlarni olib kirishni osonlashtirishi mumkin [3]. Biroq, bunday siyosat mahalliy ishlab chiqaruvchilarni raqobatbardoshligini pasaytirishi mumkin. Shu sababli davlatlar xalqaro savdoni rivojlantirish maqsadida soliq siyosatini muvozanatlashga harakat qilishadi.

Soliq yig'imlarining samaradorligini oshirishda zamonaviy axborot texnologiyalari va soliq boshqaruvi usullarining ahamiyati katta. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar iqtisodiyotning barcha jabhalarida, jumladan, soliq tizimida ham muhim rol o'ynaydi. Axborot texnologiyalarining qo'llanilishi soliq yig'implari jarayonini soddalashtirish, tezlashtirish va samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Birinchidan, zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida soliq ma'lumotlarini to'plash va tahlil qilish jarayoni ancha osonlashadi. Avvalgi tizimlarda soliqlarni yig'ish ko'pincha qog'oz hujjatlari orqali amalga oshirilardi, bu esa vaqt va resurslarni sarflashga olib kelardi. Bugungi kunda esa elektron soliq deklaratsiyalari, onlayn to'lov tizimlari va raqamli arxivlar orqali soliq to'lovchilarning ma'lumotlari tezda yig'iladi va saqlanadi [4]. Bunday yondashuv soliq idoralariga ma'lumotlarni tez va aniq tahlil qilish imkonini beradi, bu esa soliqlarni yig'ish jarayonini samarali amalga oshirishga yordam beradi.

Ikkinchidan, zamonaviy axborot texnologiyalari soliq to'lovchilar bilan o'zaro aloqani yaxshilashda muhim ahamiyatga ega. Elektron xizmatlar va mobil ilovalar orqali soliq to'lovchilarga o'z hisob-kitoblarini kuzatish, to'lovlarni amalga oshirish va kerakli ma'lumotlarni olish imkoniyatlari yaratiladi. Bu esa foydalanuvchilarga qulaylik yaratadi va soliq to'lovchilarining davlatga bo'lgan ishonchini oshiradi. Shuningdek, onlayn platformalar orqali soliq idoralari va to'lovchilar o'rtasida muloqot osonlashadi, bu esa har qanday muammolarni tez hal etishga yordam beradi.

Uchinchidan, zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida soliq yig'implarining nazoratini kuchaytirish mumkin. Raqamli tizimlar yordamida soliq idoralari soliq to'lovchilarining faoliyatini real vaqt rejimida kuzatishi va monitoring qilishi mumkin. Bu esa noqonuniy faoliyatlarni aniqlash va oldini olish imkonini beradi. Masalan, katta miqdordagi moliyaviy operatsiyalarni avtomatik ravishda tahlil qilish orqali soliq idoralari shubhali tranzaktsiyalarni tezda aniqlashlari mumkin. Bu esa soliqlarni yig'ish jarayonida adolatni ta'minlashga yordam beradi [5].

To'rtinchidan, zamonaviy axborot texnologiyalari va innovatsion soliq boshqaruvi usullari davlatga soliq yig'implarini oshirishda yordam beradi. Elektron tijoratning rivojlanishi bilan birga, davlatlar yangi soliq bazalarini yaratish va mavjud tizimlarni takomillashtirish zaruriyatini his qilmoqdalar. Raqamli iqtisodiyotga mos keladigan yangi soliq tizimlari ishlab chiqish orqali davlatlar yangi manbalarni kashf etishlari mumkin. Masalan, raqamli xizmatlardan foydalanayotgan kompaniyalar

uchun maxsus soliq rejalarini joriy etish orqali davlatlar o'z mablag'larini ko'paytirishi mumkin.

Beshinchidan, axborot texnologiyalari yordamida soliq boshqaruvi jarayonida shaffoflikni oshirish mumkin. Raqamli tizimlar orqali barcha operatsiyalarni qayd qilish va monitoring qilish imkoniyati mavjud bo'ladi. Bu esa davlat organlari va fuqarolar o'rtasida ishonchni kuchaytiradi, chunki har qanday operatsiya ochiq va aniq bo'ladi. Shu bilan birga, shaffoflik soliqlarni to'lash jarayonida noqonuniy amaliyotlarning oldini olishga yordam beradi.

Soliq tizimining optimallashtirilishi va uning iqtisodiy barqarorlikka ta'siri bugungi kunda har bir davlat uchun dolzarb masala hisoblanadi [6]. Xalqaro va mahalliy amaliyotlar misolida soliq tizimining takomillashtirilishi, shuningdek, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda qanday rol o'ynashi haqida fikr yuritish muhimdir.

Soliq tizimini optimallashtirish davlatning moliyaviy resurslarini samarali boshqarish imkonini beradi. Masalan, Skandinaviya mamlakatlari, xususan, Shvetsiya va Norvegiya, yuqori darajadagi soliq yig'implari bilan tanilgan. Ular o'zlarining soliq tizimlarini optimallashtirish orqali ijtimoiy xizmatlar va infratuzilma rivojlanishini ta'minlashga erishgan. Bu mamlakatlarda soliq darajalari yuqori bo'lishiga qaramay, fuqarolar tomonidan soliq to'lashga bo'lgan ishonch yuqori. Buning sababi shundaki, davlat to'plangan soliqlarni ijtimoiy dasturlar va xizmatlarga sarflaydi, bu esa iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi.

Soliq tizimining optimallashtirilishi investitsiyalarni jalb qilishda muhim ahamiyatga ega [7]. Masalan, Singapur o'zining soliq siyosatini optimallashtirib, xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda muvaffaqiyat qozondi. U yerda korporativ soliq stavkalari nisbatan past bo'lib, investorlar uchun qulay sharoitlar yaratilgan. Natijada, Singapur iqtisodiy o'sish sur'atlari bilan ajralib turadi va bu mamlakat xalqaro moliya markaziga aylangan. Ushbu misol soliq tizimini optimallashtirish orqali iqtisodiy barqarorlikka erishish mumkinligini ko'rsatadi.

Soliq tizimining oddiyligi va shaffofligi ham iqtisodiy barqarorlikka ta'sir qiladi. Yaponiyada davlat tomonidan olib borilayotgan soliq islohotlari natijasida soliq

to'lovchilarning yukini kamaytirish va jarayonlarni soddalashtirishga qaratilgan choralar ko'rilmogda. Bu esa fuqarolarning soliq to'lashga bo'lgan ishonchini oshirib, davlat byudjetiga tushumlarni ko'paytiradi. Oson tushunarli va shaffof soliq tizimi iqtisodiy muhitni yaxshilashga yordam beradi.

O'zbekistonning so'nggi yillarda olib borayotgan soliq islohotlari soliq tizimining optimallashtirilishi va iqtisodiy barqarorlik o'rtasidagi bog'lanishiga yorqin misoldir. Davlat yangi soliq qonunchiligini joriy etib, soliq to'lovchilar uchun qulay sharoitlar yaratmogda. Misol uchun, kichik biznes uchun soliq stavkalari pasaytirildi va elektron soliq deklaratsiya tizimi joriy etildi. Bu choralar kichik va o'rta biznesni rivojlantirishga yordam berib, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirmogda. Shuningdek, xalqaro miqyosda amalga oshirilayotgan soliq amaliyotlari ham e'tiborga molikdir. OECD (Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti) tomonidan ishlab chiqilgan "BEPS" (Base Erosion and Profit Shifting) loyihasi xalqaro darajada soliq tizimini optimallashtirishga qaratilgan. Ushbu loyiha multinational kompaniyalar tomonidan soliqdan qochish amaliyotlarini kamaytirishga yordam beradi, bu esa davlatlarning soliqlarini oshirishga va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

Xulosa. Soliq va unga ta'sir etuvchi omillar mavzusi iqtisodiy tizimning muhim komponentlaridan biridir. Soliq tizimi davlatning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, ijtimoiy xizmatlarni moliyalashtirish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda muhim rol o'ynaydi. Soliq darajalari va strukturasiga ta'sir etuvchi omillar, jumladan, iqtisodiy sharoitlar, siyosiy barqarorlik, ijtimoiy talablar va xalqaro tendensiyalar, soliq siyosatining samaradorligini belgilaydi. Soliq tizimining samarali ishlashi uchun muhim omillar orasida soliq to'lovchilarning ishonchi, soliq qonunchiligining oddiyligi va shaffofligi, shuningdek, davlatning iqtisodiy rivojlanishga qaratilgan strategiyalari mavjud. Xalqaro tajribalar va mahalliy amaliyotlar soliq tizimining optimallashtirilishi orqali iqtisodiy barqarorlikka erishish mumkinligini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, soliq va unga ta'sir etuvchi omillarni chuqur tahlil qilish, davlatlar uchun iqtisodiy o'sish va barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Har bir davlat o'zining soliq tizimini takomillashtirishga intilishi zarur, chunki bu

nafaqat moliyaviy resurslarni samarali boshqarishga, balki ijtimoiy farovonlikni oshirishga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahrorjon o'g'li, Abdullayev Jasurbek, Sayitmurodov Zaynobiddin, and Xasanov Axmadjon Shodiyarovich. "O'ZBEKISTON HAMDA RIVOJLANGAN DAVLATLAR SOLIQ TIZIMI." *INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE*. Vol. 3. No. 29. 2024.
2. Sodiqbek o'g'li, Shonazarov Qudratbek. "SOLIQ NIZOLARINI HAL QILISHNING SAMARALI USULLARI: O 'ZBEKISTON VA XORIJ TAJRIBASI." *INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE*. Vol. 3. No. 30. 2025.
3. Pulatova, Mohira, and Madina Rafieva. "Soliqlar va soliq tizimini optimallashtirish." *Journal of science-innovative research in Uzbekistan* 2.10 (2024): 29-33.
4. Shavkatbek, Egamberdiyev, and Toshtemirova Muxlisa. "THE NEED FOR FOREIGN COUNTRIES TO STUDY EXPERIMENTS IN THE DEVELOPMENT OF AN INNOVATIVE ECONOMY." *Лучшие интеллектуальные исследования* 37.4 (2025): 219-223.
5. Yakubov, San'atbek. "O'ZBEKISTONNING SOLIQ TIZIMIDAGI QO 'SHILGAN QIYMAT SOLIG 'INING AHAMIYATI." *Наука и инновация* 2.34 (2024): 11-14.
6. Shodiyarovich, Xasanov Axmadjon. "SOLIQ SIYOSATI VA ISLOHOTLAR." *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI* 3.35 (2024): 146-151.
7. Bazarova, G. "SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP IN SOCIO ECONOMIC DEVELOPMENT ROLE AND IMPORTANCE." *Экономика и социум* 10 (125) (2024): 53-57.